

КОЛОМІЄЦЬ Л.В.
(м. Бердичів, Житомирська обл.)

«ОДИН НА МІЛЬЙОН»

Анотація: В статті розповідається про творчі досягнення відомого режисера Іванова В.М., життєвий шлях якого пов'язаний з Бердичівщиною. Його творчий доробок — значний вклад у розвиток українського кінематографа.

Ключові слова: Іванов Віктор Михайлович, режисер, сценарист, «За двома зайцями».

Віктор Михайлович Іванов — культовий радянський режисер комедій 60-70-х років — кінострічок «За двома зайцями», «Ключі від неба», «Веселі Жабокричі». Його фільм «За двома зайцями» давно став народним, а крилаті фрази з картини знайомі кожному. За цю стрічку Віктор Іванов посмертно отримав Державну премію імені Олександра Довженка, хоч кінокритики і присудили фільму звання «провалу року».

Олександр Довженко назвав його особливим режисером, «одним на мільйон», а Сергій Ейзенштейн персонально взяв Іванова у свою творчу майстерню [2].

Народився Віктор Іванов 31 січня 1909 р. в м. Козятині Бердичівського повіту Київської губернії в родині фельдшера Михайла Спиридоновича та домогосподарки Тетяни Андріївни Іванових.

Михайло Іванов, син кінорежисера, розповідає: *«Мій дід — тато Віктора Іванова, працював фельдшером в Козятині. У 1919 році, під час громадянської, на Вінниччині вибухнула епідемія тифу. Рятуючи хворих, дід сам заразився».*

Зростав майбутній кінорежисер разом із братом і сестрою в приміщенні залізничної лікарні на вулиці Алейки, найближчої до залізничної колії та вокзалу Козятини.

3 1922 р. підліток Віктор, у неповних 13 років, розпочав трудову біографію розсильним. У 1923-1925 рр. навчався у Бердичівському ремісничому училищі, а з 1925-го по 1927-й — на залізничника в Жмеринській залізничній профшколі. Після її закінчення Віктора Іванова, спеціаліста-залізничника з дипломом помічника машиніста, направили на роботу до Вязьми. У неповні 20 років здібному спеціалісту довірили вже реверс сталюого гіганта. У 1929 р. він отримує диплом машиніста паровоза і їде на навчання до Москви. У 1932 р. молодого перспективного працівника направляють до Московського інституту залізничного транспорту. Але у столиці юнак змінює свою робітничу долю на творчу і здає документи до Московського державного інституту кінематографії. В студентські роки був найкращим шахматистом у вузі.

«Під час навчання в Бердичеві в профтехшколі тато був завзятим футболістом, їх команда часто билася з командою, яка дислокувалася там, з дивізії Котовського. У підсумку батько вивчився на машиніста паровоза. Водив поїзди за маршрутом Вязьма — Москва.

Тоді, до початку 30-х років, в країні створювалася нова радянська інтелігенція. І хлопцям-пролетарям давали направлення до вишів. Батька направляли до Москви, в хіміко-технологічний інститут. Але він вступив до ВДІКу. На режисерський.

Багато його однокурсників не горіли бажанням вчитися. Адже режисура — професія особлива, що вимагає знань, ерудиції. До кінця навчального року викладачі-екзаменатори, серед них був Сергій Михайлович Ейзенштейн, з жахом виявили, що студенти не блищать знаннями. І дійшли висновку, що корисніше за все буде їх усіх розігнати. «А ось цих двох я б взяв собі на курс...» — вказав Ейзенштейн на батька і ще одного студента. Але його курс був старше. І цим двом Сергій Михайлович поставив умову: візьму, якщо за літо вивчите програму другого курсу. Хлопцям довелося напружитися. Зате вчилися у Ейзенштейна».

Всесоюзний Державний Інститут Кінематографу Віктор Іванов закінчив з відзнакою 1936 р.

З 1936 по 1942 рр. Іванов працює асистентом режисера та лаборантом на кіностудії ім. Олександра Довженка.

У 1942 р. евакуйовується до Ашгабаду, де продовжує творчу діяльність на місцевій кіностудії.

Михайло Іванов згадує: «На фронт його взяли не відразу — у нього була бронь. Кінематографісти випускали так звані бойові кінозборники —короткометражні художні та документальні фільми про героїзм воїнів. У перші роки війни великим успіхом користувався татів фільм «Три танкіста», в якому знялися Петро Алейников, Борис Андрєєв і Марк Бернес.

Вирушаючи в діючу армію військовим кореспондентом, Довженко кликав батька з собою. Батько відмовився: «Ну що я буду при Олександрі Петровичі ординарцем!» Пізніше сам почав рватися на фронт: «Он Довженко воює!» І незабаром пішов добровольцем. А перед цим під час однієї із зустрічей Олександр Петрович подарував батькові велику записну книжку, щоб на фронті робити записи, які могли потім стати в нагоді. Фронтowa професія у нього була рідкісна — командир роти вогнетників. Їх називали смертниками.

Восени 1943 року під час боїв на Букринському плацдармі під селом Балико-Щучинка вибухом міни батько засипало в окопі. Там би він і залишився. Хтось випадково помітив — стирчать з-під землі чоботи...

Пораненого і контуженого офіцера витягли. А планшетка з подарованої Довженко записником спочиває десь там досі».

За воєнні заслуги Віктор Іванов був нагороджений орденом Червоної зірки та медалями.

Грізні роки Другої світової війни пройшов командиром взводу вогнеметників, воював під Сталінградом, форсував Дніпро, Букринський плацдарм. Був двічі поранений, важко контужений, комісований за станом здоров'я, але в роботі, як інваліду, на кіностудії було відмовлено, хоча після звільнення Кисєва він одним із перших повернувся на кіностудію і, навіть, був призначений її комендантом. Війну Віктор Іванов закінчив у Румунії. Тяжке поранення, госпіталь, знову Київ. Квартиру, де він мешкав до війни, зайняла людина, котра вміла успішно влаштовуватися і при німцях, і при «радах». Віктор Іванов витримав битву з фашистами, але здолати бюрократів не міг. Ось чому його перший фільм «Пригоди з піджаком Тарапуньки» було знято лише в 1955 р.

«Довелося заробляти на шматок хліба в інших місцях. Працював начальником сценарного відділу, писав дитячі книжечки. До речі, членом Спілки письменників батько став раніше, ніж членом Спілки кінематографістів. А свій перший серйозний фільм зняв у 46 років.

Іванова запрошував до себе на «Мосфільм» знаменитий режисер Іван Пир'єв. Там працював і Александров, який свого часу був асистентом у Сергія Ейзенштейна, і теж якось допоміг би влаштуватися. Але ... все-таки Київ, все-таки Україна, подумав батько і залишився.» — оповідає Михайло Іванов про свого батька.

У 1947-1948 роках Віктор Іванов стає режисером Свердловської кіностудії. У 1949-1950 був режисером, художнім керівником Литовської кіностудії. А з 1950 і до кінця життя (помер 1981 р.) режисером Київської кіностудії ім. Олександра Довженка, де поставив 13 фільмів.

З 1956 р. Іванов — член Спілки письменників України (за збірки віршів та збірки для дітей «Наша Наташа» (1954), «Доріжка» (1958), «Доделки-переделки», «Попади», «Сатирический патруль» (1960)).

Свій перший короткометражний фільм «Пригоди з піджаком Тарапуньки» Іванов знімає 1955 р. Комедія висміювала бракоробів з установ побутового обслуговування. В головній ролі був Юрій Трохимович Тишоменко, якого всі називали просто Тарапунька.

Далі Іванов починає екранізувати класику української літератури. 1957 р. виходить «Шельменко-денщик», за Квіtkoю-Основ'яненком, 1958 — фільм-спектакль «Сто тисяч», за

п'єсою Карпенка-Карого в постановці українського драматичного театру ім. І. Франка, режисером спектаклю став Гнат Юра.

У 1957 р. Іванов створює сценарій до стрічки «Ціль його життя» про пригоди і випробування воєнного льотчика Олексія Кострова, режисером якої став Анатолій Рибakov.

1959 р. Віктор Михайлович у сценарному співтоваристві з Любомиром Дмитерко знімає історію українського Робін-Гуда «Олексу Довбуша», який наступного року стає одним із лідерів прокату.

Син режисера розповідає: *«Своєю карпатською романтикою і колоритом фільм «Олекса Довбуш» полонив Сергія Параджанова, який нещодавно приїхав в Україну. Можна сказати, що саме Іванов відкрив Параджанову та іншим кінематографістам дорогу в Карпати».*

1961 р. Віктор Іванов знімає комедію, яка стала культовою — «За двома зайцями», за однойменною п'єсою М. Старицького. Головну роль у фільмі (Свирида Петровича Голохвастова) зіграв Олег Борисов. Роль Проні Прокопівни дісталася Маргариті Криницькій. Таїсія Литвинено зіграла Химку. Наталія Наумбула — Галю. Батька Проні, Сірка, втілює Микола Яковченко. Оператором був Вадим Ілленко, а сценаристом — сам Іванов. В оригіналі фільм було знято українською мовою, дублювали і на російську. Куди зникла україномовна версія — досі невідомо. 13 липня 2013 р. українська версія вийшла в ефір на телеканалі Enter-фільм.

Як зазвичай, керівництво не хотіло дозволяти зйомки стрічки, але Віктор Іванов зумів переконати керівництво, що фільм цей — «на злобу дня», що завдяки образу чепуруна Голохвастова буде висміяно тогочасних стиліг. Як згадує син режисера Михайло, в Голохвастова був реальний прототип — стиліг Толя, що жив неподалік Іванова. Віктор Михайлович часто перед зйомками ходив по кухні, наслідуючи ходу, манери тієї людини, щоб досягти найбільшої реалістичності.

Дуже тішила Віктора Михайловича та обставина, що чиновники не знали української класики. Окрім того, жанр комедії вважався низькопробним.

Михайло Іванов згадує: *««За двома зайцями» ніхто серйозно не аналізував. Інакше міцно отримав би за велику кількість відсебеньок: виявляється, в сценарії фільму багато реплік героїв драматурга Старицького придумані саме Івановим: «лягли і просять», «я вам не як-небудь що, а що-небудь як», «фігура тіла», «дасть Бог, помremo — тільки вона раніше, а я пізніше», «а то шкварчала ваша папіроска». Я мало не в кожному жесті, виразі обличчя, інтонаціях Маргарити Криницької та Олега Борисова бачу батька, тому як знаю*

цих акторів і те, що ці рухи і міміка не були ним притаманні, але я кожен день міг бачити їх у батька ...»

Фільм, який примушує сміятися вже кілька поколінь, знімався довго й важко. Творчі суперечки нагнітали атмосферу так, що на майданчик викликали «швидку». Оператор Вадим Ілленко згадає фантастичну вимогливість режисера. Актриса, що грала Проню, ридала мало не щодня.

Смішна історія сталася і під час озвучування картини. Серед інших героїв картини був колоритний папуга, що живе в кімнаті Проні і завзято кричав: «Химка — дура!» Звичайно, можна було б навчити папугу настільки невігядливих слів, але чи варто так «збагачувати» пташиний лексикон заради кількох знімальних днів? Тому на зйомках пташка кричала щось з раніше освоєного репертуару, а потім його майстерно озвучив ... режисер картини Віктор Іванов.

Кінокритики присудили стрічці звання «гіршого фільму 1961 року», але вони ще не знали, яка фантастична популярність чекає на нього в майбутньому.

Фільм «За двома зайцями» давно став народним, але за життя Віктора Іванова стрічка ніякої премії так і не отримала. Тільки після смерті режисера картині 1999 р. присудили Державну премію імені Довженка.

У 1963 р. Віктор Михайлович пише сценарій комедії «Рибки захотілось», яку знімає Микола Шейко. Це невдала історія риболовлі начальника Барського та його підлеглого Подлінського.

Віктор Іванов 1964 р. пише сценарій до короткометражної стрічки «Бджоли і люди», по мотивам оповідання Михайла Зощенка.

1964 р. Іванов знімає наступну комедію — «Ключі від неба», яка оповідає про будні з життя армії та дружбу радіоаматора Семена Лагоди та лейтенанта Івана Кирилова. Стрічку попросили відзняти, бо керівництво не вкладалося в річний план, таким чином з слабенького сценарію про ракетників-зенітників і вийшов хороший фільм.

У 1968 р. Віктор Михайлович у співавторстві з Абрамом Народницьким знімає комедію «Непосиди», за мотивом однойменної повісті Олексія Шубіна, яка оповідає про розвінчання мрій Зої Вертишейки стати заможною міщанкою.

Наступна стрічка зроблена також у співавторстві з Народницьким має назву «Вулиця тринадцяти тополь» (1969). Стрічка оповідає про українця Остапа та ташкентку Мاستуру, яких об'єднав землетрус.

Далі Іванов повертається до української класики зі стрічкою «Веселі Жабокричі» (1973), за мотивами класичних українських комедій Марка Кропивницького, Івана Котляревського, Григорія Квітки-Основ'яненка та Степана Васильченка. Фільм розповідає про життя і звичаї українського села в далекому минулому, про молоде кохання та недоречні закони старшини-алкоголіка.

1975 р. Віктор Михайлович знімає комедію за мотивами «Мисливських усмішок» Остапа Вишні — «Ні пуху, ні пера».

Того ж 1975 р. Іванов знімає дитячий кіноальманах «Ральф, здрастуй!» про дружбу дітей і трьох відданих собак.

1975 р. Іванов бере участь у зйомках телефільму «Еквілібрист» режисера Леоніда Нечаєва, по мотивах повісті «Пасажир без квитка» А.Аронова.

Наступним був телефільм 1977 р. «Співає Микола Кондратюк», а за ним — «Оглядини» 1979 р. Комедія про смішні, а іноді сумні пригоди єфрейтора Ляліна та його поїздки у село Журавлиху за дівчатами на будівництво та за власним коханням.

Остання стрічка Віктора — водевіль «Снігове весілля» (1980), який оповідає про історію кохання Белли та її нареченого, яка змінюється після зустрічі з таксистом в завалених снігом горах.

«Помер батько зарано, в 73 роки, хоча виглядав моложаво. Серце зносилося. Лежав у стаціонарі з інфарктом. Напередодні Дня медичного працівника татові стало погано, а в лікарні вирубали світло. І було неможливо прокип'ятити шприц на електроплитці», — розповідає кінооператор Михайло Іванов.

Життя головного комедіографа обірвалося 18 червня 1981 р.

Син Віктора Іванова — Михайло Іванов — викладач Академії театрального мистецтва та кінооператор («Королева бензоколонки», «Веселі жабокричі», «Сад Гетсиманський», «Тигролови» та ін.)

Віктор Михайлович Іванов був заслуженим діячем мистецтв України (1974) та посмертним лауреатом Державної премії України ім. О. Довженка (1999).

23 серпня 1999 р. в Києві встановлено паркову скульптуру героям фільму «За двома зайцями» Проні Прокопівні (Маргарита Криницина) та Голохвостому (Олег Борисов).

Того ж року на одному із приміщень кіностудії ім. О. Довженка колеги встановили Віктору Іванову бронзовий барельєф з портретом і його персонажами.

В Козятині у 2007 р. на будинку, в якому народився режисер, встановлено меморіальну дошку [1].

Фільмографія:

- «Пригоди з піджаком Тарапуньки» (1955), режисер
- «Шельменко-денщик» (1957), режисер
- «Ціль його життя» (1957), сценарист
- «Сто тисяч» (1958), режисер
- «Олекса Довбуш» (1960, співавт. сцен.), сценарист, режисер
- «За двома зайцями» (1961), режисер, сценарист
- «Бджоли і люди» (1963), сценарист
- «Рибки захотілося» (1963), сценарист
- «Ключі від неба» (1965), режисер
- «Непосиди» (1968, у співавт. з А. Народицьким), сценарист, режисер
- «Великий клопіт через маленького хлопчика» (1968), актор
- «Вулиця тринадцяти тополь» (1969, у співавт. з А. Народицьким), режисер
- «Веселі Жабокричі» (1973), сценарист, режисер
- «Ні пуха, ні пера!» (1975), сценарист, режисер
- «Ральф, здрастуй!» (новели «Чіп» і «Боцман») (1975), сценарист
- «Еквілібрист» (1976), сценарист
- «Співає Микола Кондратюк» (1977, т/ф), режисер
- «Оглядини» (1980), сценарист
- «Снігове весілля» (1981), режисер
- Автор збірок для дітей «Наша Наташа» (1954), «Доріжка» (1958), збірки віршів «Доделки-переделки», «Попади», «Сатирический патруль» (1960) [3]

Література:

- 1.Іванов Віктор // 1576 Бібліотека Українського світу [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://1576.ua/people/6885> (Останнє звернення 08.11.2020)
- 2.Митці України: Енциклопедичний довідник/ упоряд. М.Г. Лабінський, В.С. Мурзазаред А.В. Кудрицького. — К. «Українська енциклопедія» ім.М.П. Бажана, 1992. — 848с. — С.274.
- 3.Українська літературна енциклопедія. — Т. 2. — К., 1990. — С.290.